

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aandacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

Pikorde

In 1921 promoveerde de Noorse bioloog Thorleif Schjelderup-Ebbe (1894-1976) aan de universiteit van Greifswald op een Duitstalige dissertatie over de sociale organisatie van vogels. Door van jongs af in zijn achtertuin een toom kippen gade te slaan ontdekte Schjelderup-Ebbe hun rangorde: de plaats in de hiërarchie werd vastgelegd door pikken. In de kippentaal wil pikken zo iets zeggen als 'Ga weg, ik ben er al.' De hoogste hen in de rangorde mag alle andere hennen pikken; de op een na hoogste wordt alleen gepikt door de hen die boven haar staat en pikt alle andere, enzovoort. Aldus is er in een koppel hennen een rangorde die bepaalt welke kip voorrang heeft bij eten, drinken en het kiezen van rustplaatsen.

Uit de aard der zaak sprak Schjelderup-Ebbe in zijn proefschrift nogal eens over 'pikken'. Hoewel het Duits het werkwoord *picken* kent, gebruikte de Noor

meer door een bespreking van Schjelderup-Ebbes onderzoek in de *Scandinavian Scientific Review* (1922). In het Amerikaans-Engels traden van meet af aan twee varianten op: *peck order* en *pecking order*. Beide termen werden aanvankelijk door specialisten toegepast op het gedrag van kippen, maar weldra ook gebruikt voor andere diersoorten, met en zonder snavel.

Vanaf de jaren dertig werd de nieuwe vakterm door zoölogen en sociaal-psychologen toegepast op de mens. Begin jaren veertig kwam het woord op de universitaire campussen van Amerika in de mode. In 1942 achtte de antropologe Margaret Mead het nog noodzakelijk in een populair-wetenschappelijke studie over de Amerikaanse samenleving het woord van een toelichtende voetnoot te voorzien: "Pecking order is a very convenient piece of jargon which social psychologists use to describe a group ..." Maar in 1951 is het woord al zó algemeen bekend dat W.H. Auden het kan verwerken in een gedicht: "smug hens / Passing close by in their pecking order."

Misverstand

Hoe zit het met het Nederlands? De oudst bekende vindplaatsen van *pikorde* stammen uit eind jaren vijftig en hebben betrekking op kippen in de commerciële pluimveehouderij – waarin pikken de winst drukt. In de jaren zestig wordt de betekenis uitgebreid: "Helaas blijkt het moeilijk te zijn bij dergelijke discussies te ontkomen aan het gevaar een soort pikorde te gaan vormen, waarbij niet alleen de praktische vakcollega's betrokken zijn maar ook de studenten" (*Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1966). Het citaat stamt uit de academische wereld. Net als in Amerika geven wetenschappers de term voor het eerst een ruime invulling. Deze tendens wordt in de jaren zeventig voortgezet.

Het is de tijd van Bert Haanstra's film *Bij de beesten af* (1972) en Desmond Morris' boek *De naakte aap* (1968). Anno 2014 is *pikorde* net zo populair als *pecking order* in het Engels.

Rest de vraag waarom het nieuwe woord zoveel trager – zo'n veertig jaar later – in het Nederlands is doorgedrongen dan in het Engels. Het gekke is dat de notie wel eerder bekend was, maar in wetenschappelijke publicaties van de jaren dertig en veertig wordt steevast gewerkt met omschrijvingen als *rangverschil*, *hiërarchie* en *sociale rangorde*. Waarom? Een mogelijke reden is dat het woord *pikorde* voor misverstand vatbaar is. Immers, ook het mannelijk geslachtsdeel wordt *pik* genoemd. Van deze dubbelzinnigheid is met opzet gebruikgemaakt in de boektitel *De pikorde. Mannen en testosteron* (2006).

Not done

Andere taalgebruikers lijken door het woord echt op het verkeerde been gezet: "Er ooit wel eens over nagedacht waarom we wel het woord *pikorde* kennen, maar geen kutorde? Orde is mannelijk. Mannen willen orde, mannen houden van rangen en standen" (www.writersblock.net).

Het misverstand is ook wel begrijpelijk, want het werkwoord *pikken* en het zelfstandig naamwoord *pik* zijn etymologisch verwant: het werkwoord *pikken* is een klanknabootsing met de betekenis 'steken met een scherp voorwerp', en *pik* is de zelfstandig gebruikte stam van dit werkwoord, waarvan de betekenis 'scherp voorwerp' zich verder heeft gespecialiseerd (net als in het Engelse *prick*, verwant met ons *prikken*). Wellicht was de vakterm *pikorde* als leenvertaling uit het Duits en/of het Engels al eerder bekend in kringen van Nederlandse biologen en antropologen, maar was het woord in de vooroorlogse schrijftaal vanwege de dubbelzinnigheid not done. <

Pikkende kippen.

hacken, wellicht onder invloed van zijn moedertaal – daarin staat *hakke* onder meer voor 'pikken'. Hiermee vormde hij samenstellingen als *Hackliste*, *Hackkombination* en *Hackrichtung*. Eén van deze woordcreaties zou – als leenwoord en in tal van leenvertalingen – de wereld veroveren: *Hackordnung*, in onze taal: *pikorde*.

Varianten

De nieuwe vakterm trok onmiddellijk de aandacht en raakte weldra bekend in het Engels, onder